

A MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR PROJEKTJE A REFORMÁCIÓ EMLÉKÉVÉBEN

A Magyar Nemzeti Levéltár a reformáció emlékévében valamennyi intézményére kiterjedő projektet valósít meg, amelyet a magyar Kormány által 2013-ban, a reformációi emlékévé méltó megünneplésére létrehozott Reformáció Emlékbizottság támogat. A projektről több szakmai folyóiratban jelenik meg összegzés. A *Levéltári Szemlében* a szervezési, módszertani kérdésekről esik szó, a *Turul* segédtudományi folyóiratban pedig három nagy projekteleme, alprojekt részletes ismertetésére van lehetőség, valamint azok első eredményeiből is szemezgetnek az ott megjelenő írások. E tanulmány a projekt egészét, annak felépítését, megvalósult és még várható eredményeit összegzi valamennyi területre vonatkozóan.¹ Nagyon szerencsés, hogy a levéltári szakmai folyóiratok lehetőséget adnak arra, hogy különböző aspektusokból tudjuk ismertetni e sokrétű és minden levéltári területre kiterjedő munkát.²

Előkészítés, tervezés, alapelvek

A Reformáció Emlékbizottság az évforduló méltó megünneplésének keretében tudományos kutatások támogatását is vállalta. Kiemelt projektként, együttműködési támogatást biztosítva a Magyar Nemzeti Levéltárnak, 2014-es egyeztetéseket követően, 2015-ben kezdődhetett meg a projekt alapelveinek kidolgozása.

Az előkészítés, amelynek keretében többféle kérdést kellett feltennünk magunknak, közel egy évet vett igénybe. Kiválasztottuk a projekt főbb céljait, felméréseket végeztünk a megvalósíthatóság érdekében, majd ezt követően kidolgoztuk az alapelveket.

---

¹ A kézirat elkészítésekor – 2017 őszén – a projekt eredményei nagy százalékban már megvalósultak, zárása azonban 2018 tavaszán esedékes. Így a munkafolyamatok utómunkái, egyes kiadványok s az adatbázisok bemutatása, stb. még ezután történik meg.

² A tanulmányban felhasznált projektleírások, útmutatók, munkautasítások, adatbázis-ismertetők többünk közös munkájának eredményeképpen jöttek létre. Köszönöm a Reformáció MNL projektbizottsága (Fülöp Tamás, Puskás-Paulik Ágnes, Rác György, Tóth Judit), a Forrásfeltáró munkacsoport (vezetője: Szendiné Orvos Erzsébet, tagjai: Hegedüs Zoltán, Jakab Réka, Oláh Tamás, Óriné Bilkei Irén), valamint Laczavik György segítségét az adatbázis-útmutató és egyéb szakmai anyagok kidolgozásában. Köszönöm a szabad királyi városok projektleírását H. Németh Istvánnak, a levéltár-pedagógiai feladatok kidolgozását pedig a Levéltár-pedagógiai munkacsoport munkatársainak (vezetője: Apáti Anna Zita, tagjai: Keszttyűsné Csuti Judit, Márkusné Vörös Hajnalka, Nagy Dóra, Nagy Balázs Vince, Oláh Tamás). Ezen útmutatók, leírások, munkaanyagok szövegét, helyenként átdolgozva, beemeltem tanulmányomba.

Alapvető cél volt, hogy a levéltár jellegzetességeire és erősségeire alapozó projektet hozzunk létre, amely az intézmény alapfeladataira támaszkodik, s azokra az értékekre, amelyek csak a levéltárakban lelhetők fel. A fő cél tehát az egységes elvek mentén történő, korszerű eszközökkel publikált forrásfeltárás és az arra épülő adatbázis-építés lett. A projekt e fő feladatra építve annak eredményeit különböző szinteken és módokon hasznosította, s minden levéltári területre kiterjedt. Fontos követelmény volt azonban önmagunkkal szemben, hogy a projektelemek ne csak egymásra épüljenek, hanem egymást ki is egészítsék és továbbfejleszthetőek legyenek a jövőben is.

A főbb célok kidolgozásának folyamatában fontos szerep jutott annak, hogy felmérjük, milyen forrásadottságaink vannak az egyes intézményekben, melyek a kutatásba bevonható, sok eredménnyel kecsegtető irategyüttesek, majd annak eldöntése, melyek legyenek a szakmai minimumba beemelhető, minden intézmény által egységes elvek mentén végrehajtandó feladatok. Csak a felmérés végzetével dőlt el, hogy mely kötelező elemekből áll a projekt. (A szakmai alapok teljesítésén túl, ún. belső pályázati vállalásokkal minden intézménynek saját alprojekt indítására is lehetősége volt.)

Munkánk szempontjából hatalmas előny, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) valamennyi intézménye résztvevője volt a munkának, hiszen nagy vállalkozást csak sokan és egységes elvek mentén célszerű és érdemes elkezdni. Projektünk, amelynek elnevezése *Reformáció MNL*, pontosan ezeket a kedvező adottságokat kamatoztatta. Sok kutatási téma azért halasztódik évtizedekig, mert nincs annyi munkatárs, amennyi fővel belátható időn belül értékelhető eredmény születik. A közös munkának, ha egységes elvek mentén valósítjuk meg, nagy hozadéka lehet.

A projekt jelképesen is idézi a reformáció szellemét, hiszen közvetítő nélkül szeretne egyre több dokumentumot átadni a kutatni vágyók számára. Gyakran tapasztaljuk, hogy – kevés kivételtől eltekintve – egy-egy téma kutatása esetén ugyanazokat a forráscsoportokat, szakkönyveket használják a kutatók, a szakdolgozatók, holott sok a feltáratlan anyag, amelyek azonban csak akkor aknázhatók ki, ha felhívjuk rájuk a figyelmet és ha hozzáférhetővé tesszük őket. Azt szeretnénk, ha a témát kutatók közül ne csak a legelszántabbak, hanem a kezdők vagy akár a nem szakmabeli érdeklődők is ne csak szakkönyvekből, regesztákból, kivonatokból tájékozódjanak a reformációról, hanem közvetlenül férjenek hozzá az iratokhoz, értelmezzék, hasznosítsák az azokban rejlő információkat. Ezt a modern technika eszközeivel, adatbázisba rendezve, lehetőleg digitális képpel ellátva szeretnénk biztosítani. E „közvetítő nélküliség” tehát az egyik fő elvünk. Ettől elsősorban azt reméljük, hogy a szisztematikus feltárás új adatokat eredményez, s ezáltal a kutatómunkát ösztönözve, új tudományos eredmények is születnek az eddigi megválaszolatlan kérdéseket illetően.

Forrásfeltáró projektek

Az Országos Levéltár 1526–1550, majd 1570 közti anyagokat feltáró projektje

Az MNL Országos Levéltára a reformációs projekt tervezésekor az 1526–1550 közötti iratok feltárását tűzte ki célul. E feltárás kapcsolódik a Mohács előtti oklevelek adatbázisának folytatásához, s ez már eleve előnyt jelent a kutatók számára is, hiszen egy már feltárt és publikált anyag és az abban rejlő adatok, valamint egy újabb időszak iratai közötti összefüggések kutatása is lehetővé válik. A reformáció magyarországi kezdeteire vonatkozóan rendkívül fontos ez az időszak, hiszen az új hitelvek magyarországi terjedésének tanulmányozásához ezen évek iratai nélkülözhetetlenek. E projektrész, valamint a szabad királyi városok vallásváltását vizsgáló alprojekt eredményei egymást is erősítik, sőt ahol a megyei anyagban található a korai időszakra vonatkozó dokumentumok és adatok, ott is kiegészülhetnek egymás adataival a különböző intézmények forrásfeltárási eredményei.

A projekt tervezését felmérés előzte meg. 2015-ös becsléseink szerint az Országos Levéltár kb. 43 iratfolyóméter anyagot őriz az 1526 és 1550 közötti időintervallumból. Ez kb. 300 000 iratot jelent. A dokumentumok a Magánlevéltárak és gyűjtemények főosztálya (53%) és az 1945 előtti kormányzervek főosztálya (47%) anyagában található, mintegy 480 törzsegységben. E két iratórzó osztály végezte a feltáró munkát, szoros összeköttetésben a digitalizálást végző Állományvédelmi és Reprográfiai Osztállyal és az adatbázis terén segítséget gyűjtő informatikus kollégákkal. A projekt támogatás lehetővé tette, hogy a levéltárosok munkatervbe felvett napi feladatvégzése mellett a projekt időtartamára kizárólag e feltárásban dolgozó külső munkatársakat is alkalmazzunk.

Az iratok mennyisége, valamint az adatbázisba rögzítés sebessége lehetővé tette, hogy ezt az évkört két évtizeddel előretoljuk, így a kutatást 1570-ig végezzük. Ez az időhatár nem véletlen, ekkortól növekszik ugrásszerűen az írásbeliség termékeinek száma, addig viszonylag könnyen átfogható.

A reformációra vonatkozó iratok meglehetősen szétszórtan és feldolgozatlanul találhatóak az Országos Levéltár iratanyagában. Emiatt is volt nagyon fontos a felmérés, a fondok tartalmának előzetes átnézése, majd ezt követően a kutatásba bevonható anyagok kiválasztása. Az előzetes felmérés mellett nagyon lényeges része e munkának a kiválasztott fondok feltárása, amely a segédletek hiánya miatt nehézkes, de kulcsfontosságú feladat. A dokumentumokhoz viszonylag csekély számban állnak rendelkezésre kutatási segédletek, s ezek jelentős része sem megbízható. Ez is oka annak, hogy ezeknek az irategyütteseknek a kutatására korábban nagyon kevesen vállalkoztak, kutatócsoportok is csak kisebb egységek szinte csak szűrőpróbaszerű vizsgálatával próbálkoztak. Az egyetlen megbízható megoldás az anyag darabszintű átnézése, amely kettős célt szolgál. Egyrészt a jelzett időintervallum anyaga feltárttá válik, másrészt erre támaszkodva elvégezhető a reformációra vonatkozó források kiválogatása és feldolgozása, majd adatbázisba rendezése.

A projekt a darabszintű feltárással a reformációra vonatkozó anyagok kiszűrését s azok részletes feldolgozását tudta megvalósítani. A kiemelt iratok feldolgozásával párhuzamosan történt a digitalizálás. A digitális felvételek közzététele és a feltárt, feldolgozott anyag adatbázisba rendezése a projekt végeredménye. Ennek gördülékény megvalósításához elengedhetetlen volt, hogy megfelelő ütemben történjék a digitalizálás, ez több digitalizáló munkaállomás összehangolt munkájának eredményeképpen valósulhatott meg.

A projekt nyeresége több a reformációs adatok feltárásánál. Mivel a feltárás csak a darabszintű átnézéssel lehetséges, így minden dokumentum bekerül az adatbázisba, s bár a célkitűzés alapján a protestáns vonatkozásúak adatait vesszük fel részletesen, a többi irat alapadatai is bekerülnek, így azok is kutathatóvá válnak. Ezek később a reformációs tárgyú iratokhoz hasonlóan több adattal egészülhetnek ki. Az adatbázis egyébként sem csak a protestáns felekezeteket kutatók számára lehet hasznos, hanem a korszak, egy-egy térség, egy család vagy személy, vagy éppen a katolikus egyház történetét kutatók számára is.

Az Országos Levéltár szabad királyi városok vallásváltását vizsgáló projektje

A reformáció elterjesztésében a magyarországi szabad királyi városok főként német nyelvű polgársága jelentős szerepet játszott, hiszen Luther tanainak első hazai hirdetői is elsősorban közülük kerültek ki. Annak ellenére, hogy a városok szerepe a reformáció terjedésében kiemelkedő volt, s bár a 19–20. század fordulóján, illetve a közelmúltban zajlott kutatás e tárgykörben, a vallásváltás feltárása még nem valósult meg. A reformációs projekt keretén belül erre vállalkozott az intézmény.

A kutatás célja: feltárni azokat a forrásokat, amelyek a reformáció korai elterjedésének alapvető dokumentumai, majd ezek alapján lehetőség szerint megrajzolni, rekonstruálni a városi reformáció folyamatát. A kutatás egyúttal hungarika-kutatás is, és a Magyarországon kívül található források feltárásában is jelentős segítséget jelenthet. A feltárandó terület az egykori Magyar Királyság szabad királyi városainak levéltári iratanyaga, amely kis részben a mai Magyarországon, nagyobb részben Szlovákiában, Ausztriában és Romániában található.

A városi levéltárak szerepe rendkívül fontos, mivel főként itt találhatóak e korai korszakra – a reformáció első évtizedeire – adatgazdag forrásegyüttesek. A vallásváltás alsóbb szintű vizsgálatának itt vannak meg az előfeltételei nem csupán a városi lakosságra, hanem az evangélikus egyház kiépülésére, a hittételek megfogalmazására és a könyvnyomtatásra vonatkozóan is. A városi levéltári iratanyag korai időszakának felmérése, a reformációval, vallásváltással, az egyház szerveződésével kapcsolatos dokumentumok feltárása, kiválogatása, digitalizálása és adatbázisban történő feldolgozása valósult meg.

A helyi egyházi gyűjtemények felmérése is fontos volt annak érdekében, hogy az evangélikus és református lakosság hitélete, közösségi élete, valamint száma felmérhető legyen. A projekt – az MNL hungarika-kötelezettségeihez igazodva – a későbbi időszak magyar vonatkozású iratanyagával kapcsolatban is végzett kuta-

tást. Ez esetben a feltárás volt az elsődleges cél, amelyről a későbbiek során segédlet készíthető.

A projekt eredménye a feltárt források kutatható tétele, valamint a szabad királyi városok vallásváltásának folyamatát megrajzoló kötet megjelentetése lesz a későbbiekben.

A kutatás a következő városokra, illetve intézményekre terjedt ki: Pozsony (Pozsony Főváros Levéltára, Pozsonyi líceum levéltára); Nagyszombat (Pozsonyi Állami Levéltár Nagyszombati fióklevéltára); Modor (Pozsonyi Állami Levéltár Modori fióklevéltára, helyi evangélikus gyűjtemények; itt találhatóak még Bazin és Szentgyörgy városok iratai is); Szokolca, Trencsén (Pozsonyi Állami Levéltár Szokolcai és Trencsényi fióklevéltára); Zólyom, Selmecebánya (Besztercebányai Állami Levéltár Selmecebányai és Zólyomi fióklevéltára); Besztercebánya (Besztercebányai Állami Levéltár Besztercebányai és Körmöcbányai fióklevéltára; itt található még Korpona, valamint Bakabánya, Libetbánya és Bélabánya városok levéltára is); Kassa, Eperjes (Eperjesi Állami Levéltár, annak Eperjesi fióklevéltára, Kassa Város Levéltára, helyi evangélikus gyűjtemények); Bártfa (Eperjesi Állami Levéltár Bártfai fióklevéltára, helyi evangélikus gyűjtemény); Lőcse (Lőcsei Állami Levéltár, annak Poprádi fióklevéltára, helyi evangélikus gyűjtemények Lőcsén és Késmárkon); Ruszt, Kismarton (Ruszt Város levéltára, Burgenlandi Tartományi Levéltár); Kolozsvár (Románia Nemzeti Levéltára Kolozs Megyei Hivatala); Szatmárnémeti (Románia Nemzeti Levéltára Kolozs Megyei Hivatala, ill. Románia Nemzeti Levéltára Szatmár Megyei Hivatala); Nagyszeben (Románia Nemzeti Levéltára Székely Megyei Hivatala); Brassó (Románia Nemzeti Levéltára Brassó Megyei Hivatala); Arad és Temesvár (Románia Nemzeti Levéltára Arad Megyei Hivatala, ill. Románia Nemzeti Levéltára Temes Megyei Hivatala).

Megeyei levéltárak forrásfeltáró tevékenysége

Az MNL fondjainak számban és iratmennyiségben is jelentős részét érinti a megeyei levéltárak forrásfeltárási munkája. Ezen intézmények forrásadottságaikat illetően eltérnek egymástól és különbséget mutatnak abban is, hogy a hozzájuk tartozó térség milyen szerepet töltött be a protestantizmus történetében, s ezzel összefüggésben az iratképzőik anyagában milyen jelentőségű adattartalmak találhatóak a kutatott témában.

2015 első felében zajlott a megeyei levéltárak forrásadottságainak felmérése s a feltárás elveinek kidolgozása. Lehetséges kutatási szempontokat, feltárási területeket jelöltünk ki az intézmények adatszolgáltatásainak segítségével.

Fontosnak tartottuk, hogy a reformáció kutatása az egész ország területére vonatkozóan megalósuljon, különösen azokon a helyeken, ahol jelentős források lelhetők fel. Nem csupán a protestantizmus megszületésének és korai terjedésének időszaka volt érdekes kutatásunk szempontjából, hanem napjainkig terjedő története, hiszen a különböző korszakokban számos olyan esemény történt, amely a protestáns egyházak szempontjából tanulmányozásra érdemes. A protestantizmus

kutatásán elsősorban az evangélikus és református egyházakra vonatkozó feltárásokat értettük, de ahol volt rá adat, ott a többi protestáns egyház (baptista, metodista, pünkösdi, adventista, unitárius) kutatását is ösztönöztük.

A projekt szakmai minimum teljesítéséből, valamint szabadon választható plusz feltárási munkákból épült fel. A forrásfeltárás saját iratanyagban történt, de voltak esetek, ahol célszerű volt kiegészíteni a sérült vagy hiányos megyei anyagot egyházi levéltárak adataival. A feltárómunka – szabadon választhatóan – megvalósulhatott a legfontosabb dokumentumokról valamennyi korszakra vonatkozóan, vagy egyes időszakokra, illetve speciális témákra részletesen, darabszinten. Így minden intézmény kiválaszthatta a saját iratanyagra leginkább illő feltárási módot, ugyanakkor azokat a fondokat, amelyek nem vagy csak elenyészően tartalmaztak adatokat, nem vonták be a munkába. Minden intézménynek mérlegelnie kellett, hogy mely időszakból van olyan iratanyaga, amely indokolja a részletes feltárást, s hol elég az anyag fond-, állagszintű ismertetése.

A korai korszakok esetében – értelemszerűen, ahol volt ilyen – az Országos Levéltár 1526–1570 közti darabszintű feltáráshoz hasonló módon kellett eljárni. Ugyancsak ilyen jellegű feltárás volt ajánlott egy-egy rövid, nagyon adatgazdag időintervallumra vagy fondra nézve is.

Mielőtt a forrásfeltárási munkák megkezdődtek, az első feladat egy, a feltárások alapjául szolgáló fond- és állagszintű áttekintés elkészítése volt az intézmények teljes iratanyagáról. Ezek egyrészt átfogó ismertetést adnak a kutatóknak egy-egy levéltár kutatási lehetőségeiről, másrészt ezek segítségével lehetett kiválasztani hatékonyan, hogy mely iratcsoportok esetében indokolt vagy elengedhetetlen a darabszintű feltárás.

A forrásfeltárás során az intézmények – miután az átnézésre javasolt fondok leírását elkészítették a fond- és állagszintű áttekintésben – alapvetően a projekt-útmutatóban feltárássra javasolt anyagok közül válogattak. Különbségek elsősorban abban voltak, hogy rendelkezésre állt-e az adott időszak anyaga (pl. volt-e 16. századi iratanyag), feldolgozatlan volt-e (ha már teljes körűen publikálták, akkor értelemszerűen nem foglalkoztak vele), tartalmazott-e megfelelő mennyiségű adatot ahhoz, hogy bevonják a feltárásba.

Kataszter típusú összegzések születtek szinte minden levéltárban az iskolák és az egyesületek fondjairól. Készültek egyes fondokat külön is feldolgozó kataszterek és darabszintű jegyzékek is, amelyek a fondok tartalmát részletesen dolgozták fel.

Az iratok darabszintű feldolgozása egy erre a célra kifejlesztett adatbázisban történt.³ Az MNL minden tagintézménye egy-egy külön, saját adatbázist épített, amelyek tartalma összegezhető egyetlen MNL-szintű egységbe.⁴ A darabszintű feltárásba sok intézmény esetében bevont adatgazdag forrástípus volt például a végrendeletek

³ A megyei reformációs adatbázis informatikai munkálatait Záros Zsolt végezte.

⁴ Az összesített adatbázis az *Adatbázisok online* felületen lesz majd elérhető 2018-ban.

anyaga több korszakból is, amelyek rekordjai idővel akár teljes MNL-szintű végrendelet-adatbázist is alkothatnak.

Szinte minden intézmény végzett feltárást a különböző korszakok legfőbb közigazgatási irataiban, a vármegyei törvényhatósági bizottságok, a városok, mezővárosok tanácsának irataiban: tanácsülési jegyzőkönyvek és közigazgatási iratok között; a város bizottmányi közgyűlésének, polgári választmányának, városhatósági közgyűlésének anyagában; képviselő-testületi jegyzőkönyvekben; polgármesteri hivatalok anyagában és polgármesteri iratokban. A jegyzőkönyvek és az iktatott általános iratok mellett a külön állagokban őrzött népösszeírások, népszámlálások a tanácsi iratanyag korszakonkénti tagolódása szerint – akárcsak a végrendeletek – több fondban is feltűnhetnek.

A megyei feltárási eredményeiből látható, hogy az intézmények elsősorban forrásadottságaik alapján választottak feltárandó anyagot, s emiatt a megyei adatbázis adatai megyénként, intézményenként változóak. Az adatbázis azonban nemcsak a forrásadottságokat tükrözi, hanem a térség protestáns társadalmának különböző jellemzőit is, számarányát, intézményrendszerét, felekezeti viszonyait, más felekezetekhez vagy a helyi világi vezetéshez való viszonyát, elismertségét vagy éppen hátrányosabb helyzetét. A feltárási megkezdésekor is ez volt a két fő szempont, elvárás, hogy a térség reformációját és a levéltár gyűjteményét is tükrözze a kutatásra kiválasztott anyagok csoportja.

A projekt egyéb területei

A levéltári projekt eredményeit többféle szinten publikáljuk és tárjuk a társadalom elé. Az adatbázisokkal elsősorban a kutatókat szeretnénk megszólítani, de ügyelünk arra, hogy az új eredmények a társadalom szélesebb rétegeihez is eljussanak, s azok ne csak a tudományos életben, hanem a laikusok számára is hasznosíthatók legyenek. Emellett fontos az ifjabb nemzedék megszólítása is, hogy az oktatás számára is segítséget tudjunk nyújtani. Ennek jegyében készültek a projekt tudományos-ismeretterjesztő szintű programjai, a közművelődési tevékenység, a levéltárpedagógiai foglalkozások, valamint a kiadványi munka egy része.

Levéltár-pedagógia

Mind az általános, mind a középiskolás tananyag hatékony kiegészítői lehetnek a levéltár-pedagógiai foglalkozásokon tanult ismeretek, elsősorban élményszerű, a lexikális tudást valós iratokon és események tükrében ismertető voltuk miatt, de azért is, mert olyan kiegészítő ismeretanyag juthat így a tanulók birtokába, amely egy-egy téma alaposabb ismeretét teszi lehetővé számukra. Emellett nemcsak az adott történelmi eseményekről tanulhatnak a diákok, de általánosabb ismeretek megszerzésére is alkalmas egy-egy levéltári óra. Nemcsak a történelem, de az irodalom, földrajz, művészettörténet oktatásának is hatékony kiegészítője lehet egy levéltári foglalkozás, s a források bemutatása, elemzése hozzájárulhat a fiatalabb

korosztály képességeinek fejlesztéséhez. Fontos továbbá a levéltárral mint intézménnyel való megismertetésük, valamint a levéltárhasználóvá és a kutatóvá nevelésük is. Lényeges, hogy kialakuljon az a képesség, amellyel a tanulók objektív következtetéseket tudnak majd levonni, saját ítélőképességükre hagyatkozva egy-egy dokumentum – legyen az kép, magánlevél, jegyzőkönyvi bejegyzés, térkép – önálló értelmezésével, elemzésével.

A levéltár-pedagógiai foglalkozások viszonylag hosszú és alapos előkészítést követően 2016 októberében indultak valamennyi MNL-intézményben általános iskolás felső tagozatos és középiskolás korosztályok számára.

A foglalkozások alapjául és háttéranyagául egy foglalkoztatófűzet szolgált, amely levéltári forrásokra alapozva dolgozta fel a reformáció témakörét. Fontos szempont volt, hogy a két korosztály differenciáltan legyen jelen, s a feladatokból a megfelelő szint szerint tudjanak választani a fűzet alkalmazásakor a kollégák. A háttéranyagra alapozó foglalkozások kiegészültek az egyes megyékre, városokra vonatkozó információkkal, s természetesen minden helyszín szabadon használhatta fel a fűzet feladatait, vagy akár újakat készíthetett azok mintájára.

A foglalkozások során és a fűzetben is szereplő témák a következők voltak: a reformáció kezdetei, a magyarországi prédikátorok tevékenysége, az egyházszervezet kiépülése, bibliafordítások, nyomdák, anyanyelvi igehirdetés és oktatás, híres iskolák, híres tanárok, reformáció és ellenreformáció, templomépítés (milyen egy protestáns templom?), jelképek, a protestáns egyházak történetének fő állomásai, a reformáció helytörténeti vonatkozásai.

A foglalkoztatófűzetet részletesebb *online* tananyag, valamint forrásgyűjtemény egészítette ki, amelyek a projekt honlapján hozzáférhetőek voltak.

A levéltári órák 2016 októberétől az egész emlékév folyamán látogathatóak voltak minden levéltárban. Az intézmények ezt követően is megtartják majd levéltárpedagógiai palettájukon a reformáció történetét feldolgozó foglalkozást mint lehetséges tematikus órát.

A foglalkozásokra épült az *Utazás Wittenbergbe* elnevezésű országos verseny, amelynek első fordulója megyénként zajlott. Egy *online*-teszt kitöltése és a reformáció témájához kötődő, szabadon választható tartalmú, stílusú kisfilm készítése volt a feladat. A továbbjutók – megyénként, korosztályonként az első csapatok – a középdöntőn ugyancsak *online*-teszt kitöltésével találkoztak. A tesztek a foglalkoztatófűzet és a háttéranyag ismereteire épültek változatos típusú feladatok formájában.

Felkészüléshez és háttéranyagul az említett foglalkoztatófűzet és az *online*-tananyag⁵ mellett a tananyagban szereplő levéltári források teljes szövegei, képek, és az ugyanott külön jelölt érdekességek figyelmes átnézését javasoltuk, a teszt

⁵ http://reformacio.mnl.gov.hu/utazas_wittenbergbe_a_reformacio_tortenetenek_otszaz_eve_magyarorszagon (Az utolsó letöltés dátuma: 2017. szeptember 14.)

műveltségi kérdéseinek kitöltéséhez pedig a *Reformáció MNL-honlap Reformáció a magyar kultúrában*⁶ című részének áttanulmányozását ajánlottuk.

A középöntőből hat (a legtöbb pontot elérő) csapat jutott tovább az országos döntőbe mindkét korosztályból. A döntőn három feladatot kaptak a csapatok, közülük kettőt előre elkészíthettek, beküldhettek, de a versenyen is ismertetniük kellett munkájukat. A harmadik feladat a helyszínen vált ismertté.⁷

A megyei fordulóban és az országos elődöntőben a lexikális tudás került előtérbe, bár már itt is fontos volt az értelmezés, a logika, a következtetés, a tanult hatékony alkalmazása. Az *online*-teszt felkészülés nélkül a megadott időn belül nem volt eredményesen teljesíthető.

A döntőben nem a megtanult lexikális adatok ellenőrzése volt a cél, hanem arról igyekeztünk meggyőződni, hogy a megszerzett és tanult információkkal hogy tudnak élni a versenyzők. Megértették-e a reformáció legfontosabb vívmányait, eredményeit, a társadalomra gyakorolt hatásait, s azt, hogy mindezek a történeti folyamatok a hétköznapiakban fejtették ki hatásaikat, és a jelen számára is hordoznak tanulságokat.

A levéltári verseny célja, hogy a részt vevő csapatok megismerkedjenek a téma elsődleges forrásaival és a levéltári kutatás módszertanával. Ennek segítségével a diákok betekintést nyertek a magyarországi reformáció társadalmi és kulturális hatásaiba, a tankönyvekből szerzett ismereteiket kreatív módon bővíthették.

Az MNL-szinten, azonos elvek mentén zajló levéltári órák mellett alternatív foglalkozások is megvalósultak: az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára a *Légy jó mindhalálig!* témakörét dolgozta fel, a Zala Megyei Levéltár jeles zalai protestánsok életútját, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár többek között a református nagyasszonyok témájában tartott foglalkozásokat. Utóbbiak külön pályázatot is hirdettek az országos közös verseny mellett. Vas megye esetében külön levéltár-pedagógiai kötet is megvalósult *Források a Vas megyei reformáció történetéhez* címmel, amely egy megkezdett sorozat második részeként látott napvilágot. A korábbi, katolikus témájú kötet után – *Dokumentumok a szombathelyi Szent Márton tisztelet történetéhez* – e kiadvány protestáns forrásokat dolgoz fel.

---

⁶ http://reformacio.mnl.gov.hu/reformacio_a_magyar_kulturaban (Az utolsó letöltés dátuma: 2017. szeptember 14.)

⁷ Előre beküldendő feladat volt: 1. feladat: korabeli újság készítése az 1541. évről (általános isk.), az 1555. évről (középkor.), maximum egy A3-as méretű lapon, kétoldalas terjedelemben. Kötelező és szabadon választható témákkal. 2. feladat: templomépítési tender. A feladat otthoni előkészítése során a csapatoknak az *online*-tananyagban található képi források, valamint a honlapon megadott dokumentumok segítségével és szempontok alapján (időszak, stílus, építőanyagok, díszítés, stb.) egy, az adott korszaknak megfelelő, protestáns templomépítési pályázatot kell összeállítaniuk. Makett vagy rajz, esetleg digitális rajz volt készíthető. 3. feladat: érvelési verseny – szubjektív forráselemzés. Témakörök: protestáns iskolák, lelkészsorsok, templomok tulajdonvitája, protestáns szimbólumok, reverzális, bibliafordítók

Vándorkiállítás

Az MNL valamennyi intézményének részvételével, közel 100 ember munkájának eredményeképpen jött létre a *Vissza a forrásokhoz* című vándorkiállítás. Olyan forrásválogatás összeállítása volt a célunk, amely nemcsak a reformáció kezdeteit, hanem annak hatásait is bemutatja, ötszáz évet fog át. Ezt a terjedelem adta korlátok miatt egyrészt a fordulópontokra koncentrálva, másrészt olyan események, épületek, személyek bemutatásával tudtuk megoldani, akik és amelyek önmagukon túlmutatva egy-egy korszakot vagy témakört is szimbolizáltak.

Célkitűzésünk volt, hogy ne csak a köztörténettel párhuzamosan haladó egyháztörténeti korszakokat ismertessük, hanem az adott korszakra jellemző kisebb-nagyobb tematikus egységeket helyezünk el – jelentőségüktől függően – az idővonalon, kicsit fellazítva ezzel a kronologikus rendet.

A dokumentumokat gyűjtő levéltárakat arra kértük, hogy a szerintük legérdekesebb vagy arra a térségre legjellemzőbb iratokból válogassanak, hiszen ezzel egyúttal egy-egy régió is bemutathatóvá válhatott. Nem az intézményenkénti közvétel mellett döntöttünk azonban, hiszen a nagy egész bemutatása volt a cél. Minden intézmény dokumentumaiból az éppen tárgyalt témához leginkább kapcsolódóakat, az azt legjobban illusztrálókat válogattuk be. Bizonyos témák erőteljesebben vannak jelen, mások kevésbé, vagy éppen hiányoznak. Ez is tudatos döntés eredménye volt. Mivel levéltári anyaggal dolgoztunk és célunk is az volt, hogy saját anyagot mutassunk be, voltak olyan területei a témának, amelyek – bár némi anyag nyilván található róla – megjelenítésére nem vállalkoztunk. (Pl. zene vagy népi díszítőművészet.)

A kiállítás műfajához – vándorkiállítás – igazítottuk a technikai kivitelezést: az eredeti iratok jó minőségű szkennelt képét molinókon jelenítettük meg, így könnyedén szállítható, sok helyre eljuttatható volt, míg ugyanezt eredeti iratokkal nem lehetett volna megoldani. A kiállítás az emlékévben bejárta a levéltári helyszíneket, s nagyon jól csatlakoztatható volt eredeti iratok bemutatásához is. Az aktuális helyszíneken egyrészt a molinókon szereplő anyagok eredetijét, másrészt még több értékes iratot mutattak be a levéltárosok.

A vándorkiállítás 22 molinóból állt, amelyek a bevezető és záró molinó kivételével a következő témákat dolgozták fel: A reformáció elterjedése Magyarországon; Artikuláris helyek; Állam és egyház viszonya 1781 után; Felekezeti megoszlás; Egyházszervezet, egyházi tisztviselők; Kisebb protestáns egyházak, irányzatok; Felekezeti ellentétek; Templomépítés; A protestáns vallásgyakorlás színterei; Közösségi terek; Iskola, oktatás; Bibliafordítások, nyomdák; Céhek, polgárjog; Nemesítések, nemesi közbirtokosságok; Társadalmi szerepvállalás; Protestáns egyesületek, szerveződések; Protestáns portrék; Évfordulók, emlékkiállítás.

A vándorkiállítás külső helyszínekre is eljutott, egyházközségek, felekezeti iskolák, könyvtárak, a levéltárak együttműködő partnerei adtak helyet neki, több esetben közös rendezvény keretében. Határon túl Kassán és Vágsellyén volt látható a

kiállítás. Nagyobb szakmai rendezvények idején azok helyszínére (vagy közelébe) is elszállítottuk, így a Magyar Levéltárosok Egyesülete, az Egyházi Könyvtárosok Egyesülete, a Honismereti Szövetség nyári akadémiaja s más szakmai alkalmak idején sok érdeklődő láthatta. Szerepelt 2017. október 31-én a Papp László Budapest Sportarénában megrendezett központi Reformáció 500 emlékűnnepségen is.

A kiállítás mint tematikus anyag alkalmas a későbbiek során is az oktatás segítésére. Elektronikus formában is hozzáférhetővé tettük, így a levéltári helyszíneken bármikor felhasználható tananyagként. Mivel a reformáció témakörének kutatása nem az emlékévvvel kezdődött és nem is ér véget azzal, a tárlat iránt már 2018-ra is van érdeklődés, több egyházi intézmény és gyülekezet, valamint könyvtárak, múzeumok is előjegyezték programjukba.

A kiállítást egyúttal kedvcsinálónak is szántuk forrásfeltáró munkánk eredményeihez, hiszen forráskiadvány-sorozatunk – igaz, nagyobb terjedelemben – hasonló szerkesztő, válogató munkát igényelt, mint a kiállítás összeállítása.

Egyéb kiállítások, rendezvények, projektbemutatók

A vándorkiállítás mellett több intézmény saját kiállítással is jelentkezett. Az Országos Levéltár az MNL, a Magyarországi Evangélikus Egyház Reformációi Emlékbizottsága, valamint a Ráth Mátyás Gyűjtemény közös szervezésében megvalósult nemzetközi konferencia nyitó napján adta át az emlékévv végéig tartó időszak kiállítását *Reformáció – A vallási élet emlékei írott forrásokban* címmel. A kiállítás az Országos Levéltár látványos, a reformáció fordulópontjait is jelképező irataira épült. A történet szempontjából kikerülhetetlen búcsúcédulákkal indult, és sokszínű válogatást tartalmazott: levelek, címereslevelek, imakönyvek, tervrajzok és egy Károli Biblia is szerepelt a tárlatban.

Nagykiállítást szervezett saját anyagaiból az MNL Vas Megyei Levéltára „*Ágostai és helvét*” – *A reformáció története Vas megyében* címmel, valamint az MNL Békés Megyei Levéltára.

Szinte minden intézményben volt kiállítás-megnyitó, levéltári nap, konferencia. Ezek kísérőjeként is létrejöttek kisebb kiállítások, például az MNL Somogy Megyei Levéltárában valósult meg ilyen jellegű tárlat.

A projekt ismertetése a közvélemény előtt mindvégig fontos feladat volt, így a munkánk iránt érdeklődő külső helyszíneken kollégáink egész évben ismertették a projektet és várható eredményeit. Határon túli meghívásoknak is eleget tettünk. Bemutató zajlott Kassán, ahol 2017. augusztus 16-án egy egész délutáni program-sorozat keretében először mutatkozott be a projekt országhatárainkon túl a Szlovákiai Református Keresztény Egyház Kassai Magyar Református Egyházközsége meghívására. 2017. szeptember 8-án pedig a Nyitrai Állami Levéltár Vágssellyei Fióklevéltára szervezésében megvalósult nemzetközi konferencia keretében zajlott projektbemutató.

Kiadványok

Forrásgyűjtemény-sorozat

A levéltári forrásfeltárás kiadványokban realizálódó legfontosabb eredménye az a forrásgyűjtemény-sorozat, amely minden intézmény anyagából egy kötetnyit ad közre *Forrásaink a reformációról* sorozattal.

Minden tagintézmény saját gyűjteményéből, a forrásadottságok és a térség történetének szem előtt tartásával készítette, szerkesztette meg forráskiadványát.

A dokumentumok kiválasztásakor arra törekedtünk, hogy a kiválogatott iratok a térségre, településre jellemző, sajátos vagy fontos eseményt megőrkítő dokumentumok legyenek, ugyanakkor szemléltessék a kötetet összeállító levéltár anyagát is. A könyvsorozatban közzétett dokumentumok saját gyűjteményeink anyagából valók, ettől csak abban a kivételes esetben térünk el, ha a térség reformációját csak úgy lehetett megfelelően bemutatni, ha más gyűjteményekből is válogattunk iratokat. (Például ha egy intézmény irataiban egy fontos korszak anyaga megsemmisült vagy nagyon hiányos, viszont az erre az időszakra vonatkozó dokumentumok egyházi gyűjteményekben rendelkezésre álltak.)

A könyvsorozat kötetei önmagukban is teljeseek, a 21 kötet azonban különbözőségekkel, eltérő hangsúlyokkal, más és más korszak iratainak túlsúlyba kerülésével alkot egy nagy egészet, a magyarországi protestantizmus történetét az MNL iratanyagain keresztül. Az egyes kötetek szerkesztői saját térségük és irataik ismeretében szabadon alkották meg könyvük szerkezetét, szem előtt tartva a protestantizmus régiójukbeli történetét, jellegzetességeit, súlypontjait, de korábbi forráskiadványaik anyagát is, elkerülve az ismétlést. Válogatásanyagunk jóllehet tekintélyes mennyiségű iratot, elsősorban még nem publikált iratokat közöl, mégiscsak a „jéghegy csúcsa”. Nem pótolja az egyes levéltárak iratanyagának vagy akár csak adatbázisainak átvizsgálását, ám eligazít a gyűjtemények reformációtörténeti forrásai között, és felhívja a kutatni vágyók figyelmét.

Képes album

Hasonlóképpen a vándorkiállítás anyagához, reprezentatív, az egyes gyűjtemények érdekességeit, látványos iratait, de tartalmukban is jelentős dokumentumait adja közre a projekt során intézményenként kiválasztott iratokból szerkesztett, képes album formájában közzétett válogatás *„mi úgymond mennyei polgárok vagyunk...” Válogatás a magyarországi protestantizmus történeti emlékeiből a Magyar Nemzeti Levéltárban* címmel. A kötet kronologikusan haladva, a magyarországi reformáció történetében lényeges eseményeket tükröző, ugyanakkor esztétikailag is értékes dokumentumokból válogat. A szerkesztés során törekedtünk az egyes térségek és gyűjteményeik jellegzetességeinek tükrözésére, valamint arra is, hogy változatos irattípusokat mutassunk be. A képes album nemcsak a reformáció története iránt érdeklődők számára lehet érdekes, hanem azoknak is, akik az oktatásban szeretnék hasznosítani, például dokumentumok jellegzetességeinek, műfaji sajátosságainak szemléltetésére.

Egyéb kiadványok

A közös, minden intézményt érintő kiadványok mellett egyéni, saját intézményi kötetek is napvilágot látnak. Ezek e tanulmány írásakor még részben előkészületben vannak, a projekt zárásakor, 2018 tavaszán látnak napvilágot. (Megjelent az MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára kiadásában Debrecen 1693. évi kiváltságlevelének reprint kiadása; előkészületben vannak a debreceni végrendeletek és a bihari reformátusok történetét feldolgozó kiadványok; készül többek között a soproni protestáns végrendeletek anyagát közreadó kötet, s az MNL Veszprém Megyei Levéltára kiadásában *Az 1674-es gályarabper veszprémi jegyzőkönyve*, valamint a *Jeruzsálem-hegy. Egy veszprémi protestáns városrész története* című forráskiadványok.)

Összegzés

A projekt sokrétű eredményei magukban hordozzák a továbbfejlesztés lehetőségét is. Adatbázisai az MNL adatbázisai között sokak számára hozzáférhetőek lesznek, továbbfejleszthetők is. A projekt honlapja a közel két év alatt sok publikációt és a kulturális örökség témakörén belül képeket, adatokat, tervrajzokat, térképeket, hanganyagot tett közzé. Az itt összegyűjtött információ is megőrződik majd a jövő számára strukturált és áttekinthető módon. Utóbbi munka a projekt végeztével, az archiválás követelményeinek is eleget téve fog megvalósulni.

PROJECT OF THE NATIONAL ARCHIVES OF HUNGARY IN THE MEMORIAL YEAR OF THE REFORMATION

The National Archives of Hungary—including all of its institutions—implemented a project in connection with the anniversary of Reformation, supported by the Reformation Memorial Committee set up by the Hungarian Government in 2013, for a memorable celebration of the Memorial Year. Following the meetings in 2014, the project's basic principles were laid down in 2015, the work had been executed during the year 2016 and 2017, and ended in June 2018. In my study, I summarize the whole project, its structure, its accomplished and even expected results in connection with all related fields. The project is based on the features and strengths of the archives, relying on the basic responsibilities of the institution. Its main objective is to publish studies on archival sources and building databases with modern tools in accordance with standardized principles.

The results of the archival project are presented to the society at various levels. With the databases we focus on the researchers, but we are concerned that the new achievements should reach the wider layers of society, and that they can be utilized not only in science, but also for laymen. In addition, it is important to address the younger generation so that we can also provide support for education. The scientific-educational programs of the project, the public education activities, the archives pedagogical courses, and some of the publications were done in this spirit.